

УДК 316.346.32

Чепурко, Г. (2025). Виклики й загрози демографічній стійкості України під час війни. *Соціологічні студії*, 1(26), 58–72. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2025-01-43-43>

Виклики й загрози демографічній стійкості України під час війни

Гульбаршин Чепурко –
доктор соціологічних наук, старший
науковий співробітник, завідувач відділу
соціальної експертизи, Інститут
соціології НАН України

Gulbarshyn Chepurko –
ScD in Sociology, Senior Research, Head
of the Department of Social Expertise,
Institute of Sociology of the National
Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv,
Ukraine
E-mail: gichepurko@ukr.net
ORCID: 0000-0001-7540-5174

DOI: 10.29038/2306-3971-2025-01-43-43

Received: April 09, 2025

1st Revision: April 19, 2025

Accepted: June 18, 2025

Мета статті – аналіз викликів і загроз демографічній стійкості України, що виникли внаслідок війни. У статті висвітлено проблему демографічної стійкості як стратегічного напрямку відновлення людського капіталу України в умовах війни та післявоєнного відновлення. Проаналізовано трансформацію демографічної ситуації, що супроводжується скороченням чисельності населення, старінням популяції, зниженням рівня народжуваності, масштабною зовнішньою й внутрішньою міграцією. Акцентовано увагу на тому, що демографічна стійкість не обмежується статистичними показниками, а передбачає проактивну політику, що ґрунтується на підготовці, плануванні, гнучкості та трансформаційності інституцій. Важливою складовою частиною такої політики є перегляд усталених соціальних ролей і моделей поведінки, зокрема в аспекті розширення можливостей жінок, молоді, людей похилого віку, осіб з інвалідністю та інших соціальних груп, які раніше були недостатньо інтегровані в економічне й суспільне життя. Наголошено, що проблеми скорочення чисельності населення й старіння не є фатальними, а можуть бути подолані через упровадження комплексних соціально-економічних стратегій, орієнтованих на підтримку сімей, стимулювання народжуваності, інклюзивність ринку праці та розвиток людського потенціалу.

Ключові слова: демографічна стійкість, кількісні та якісні демографічні показники, міграція, старіння населення, тривалість життя, демографічні втрати.

Chepurko Gulbarshyn. Challenges and Threats to Ukraine's Demographic Stability During the War. The purpose of the article is to analyze the challenges and threats to the demographic stability of Ukraine that arose as a result of the war. The article highlights the problem of demographic stability as a strategic direction for the restoration of Ukraine's human capital in the conditions of war and post-war recovery. The transformation of the demographic situation is analyzed, which is accompanied by a decrease in the population, population aging, a decrease in the birth rate, and large-scale external and internal migration. The author emphasizes that demographic stability is not limited to statistical indicators, but involves a proactive policy based on preparation, planning, flexibility and transformability of institutions. An important component of such a policy is the revision of established social roles and behavioral models, in particular in terms of empowering women, youth, the elderly, people with disabilities and other social groups that were previously insufficiently integrated into economic and social life. It is emphasized that the problems of population decline and aging are not fatal, but can be overcome through the implementation of comprehensive socio-economic strategies focused on supporting families, stimulating fertility, inclusive labor market, and developing human potential. The article argues that only by combining demographic policy with employment, education, healthcare, and regional development policies can long-term stabilization of the demographic situation and preservation and increase of human capital as the basis for sustainable development of Ukraine be achieved.

Key words: demographic stability, quantitative and qualitative demographic indicators, migration, population aging, life expectancy, demographic losses.

ВСТУП

Російсько-українська війна спричинила найбільший демографічний струс у Європі з часів Другої світової війни, обумовила нагальну потребу в ґрунтовному дослідженні демографічних деформацій та їхніх наслідків для кількісних і якісних параметрів демографічної стійкості з метою розроблення дієвих інструментів і засобів соціально-демографічної державної та регіональної політики для пом'якшення наслідків війни й уникнення нової демографічної катастрофи. Війна спричинила десятки тисяч смертей українців, появу понад 14 млн вимушених мігрантів, суттєві деформації демовідтворювальної, шлюбно-сімейної, соціально-економічної, мовно-національної,

конфесійної, психоментальної та інших структур населення. Системна деструкція демографічного потенціалу країни має багатовимірний характер і стосується не лише численних параметрів населення, а й глибоко трансформує його соціально-структурні та відтворювальні характеристики. Разом зі зростанням смертності й зменшенням народжуваності демографічними наслідками війни є значні міграційні втрати, погіршення стану здоров'я та зменшення тривалості життя, зменшення економічної активності, ризик загострення соціальних проблем під час реінтеграції ветеранів і ВПО.

Тож головними завданнями для українського суспільства на сьогодні є забезпечення демографічної стійкості – здатності країни передбачити зміни в структурі населення й підготувати таку відповідь на демографічні виклики, яка б дала змогу пом'якшити можливі негативні наслідки та максимально ефективно використовувати можливості, які з'являються внаслідок демографічних змін.

Мета статті – аналіз викликів і загроз демографічній стійкості України, котрі виникли через війну, що передбачає аналіз як кількісних, так і якісних змін у структурі населення, зокрема динаміки чисельності, віково-статевої піраміди, рівня народжуваності, смертності, міграційного балансу, тривалості життя та стану здоров'я українців.

1. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЦІЄЇ ПРОБЛЕМИ

У науковій літературі термін «стійкість» використовують у декількох контекстах. Визначення відрізняються залежно від тематики та наукового спрямування. Демографічна стійкість може бути дефініційована як здатність суспільства автоматично підтримувати й, застосовуючи, за необхідності, імпліцитні компенсатори, відновлювати власну структуру в контексті соціальних утрат за низкою значимих параметрів, зокрема щодо рівня економічної активності, а також освітньо-професійної та компетентнісної підготовки населення, на основі чого оптимізуються пропорції продукування інтелектуального й фізичного капіталу, забезпечуються інтенсифікація та неперервність виробництва, підвищується рівень громадського добробуту. Комплекс демографічних чинників, зокрема динаміка чисельності й щільності населення, частки в його структурі економічно активних осіб, рівнів народжуваності (поточного та ретроспективного, з урахуванням 15-річного лагу впливу народжуваності на формування сегменту економічно активного населення) і смертності, середньої очікуваної тривалості життя тощо суттєво впливають на економічне зростання в довгостроковій перспективі (Козловський та ін., 2019).

Роль соціально-демографічних факторів, зокрема різних проявів демографічної стабільності, у забезпеченні економічного розвитку ґрунтовно досліджено Хамідуддін (2015), який розглядає феномен соціальної стійкості в контексті глобалізаційних викликів. Н. Містас, К. Дж. Маллен і Д. Пауелл вважають, що демографічне старіння є одним із ключових структурних викликів для сучасних економік світу. Їхнє дослідження зосереджено на виявленні зв'язку між зростанням частки літніх людей у структурі населення та зниженням темпів зростання ВВП на душу населення в окремих регіонах США (Maestas, Mullen, & Powell, 2016). Науковці прагнули з'ясувати, наскільки значущим є внесок старіння населення в загальне вповільнення економічного зростання, яке простежуємо в розвинених країнах. Вони дослідили, як зменшення частки працездатного населення та зростання кількості пенсіонерів впливає на продуктивність праці, інвестиції в людський капітал й інноваційну активність. Науковці застосували інструментальні змінні для побудови причинно-наслідкового зв'язку між старінням та економічною динамікою, зокрема довели, що кожне зростання частки літніх людей на 10 % призводить до зменшення темпів економічного зростання на 5,5 %. Отже, увага вчених до теми старіння зумовлена прагненням виявити структурні загрози для економічної динаміки й запропонувати шляхи пом'якшення негативних ефектів демографічного переходу. Серед вітчизняних науковців, які торкнулися проблеми демографічної стійкості можна виокремити роботи Романюк і Гладун (2015), а також Курило, Аксьонова та Крімер (2016). Демографічних зрушень у контексті соціального розвитку України стосується праця Лібанової (2014), яка в певних межах торкнулася питань впливу соціально-демографічних явищ на процеси економічного розвитку країни.

У концептуальному вимірі **демографічну стійкість** трактовано, як здатність населення адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх демографічних змін за збереження життєздатності, внутрішньої єдності й національної ідентичності. Вона відображає рівень спроможності країни забезпечувати як

кількісне, так і якісне відтворення людського потенціалу у відповідь на довготривалі виклики, включаючи війни, економічні кризи, масову міграцію, старіння населення та погіршення здоров'я нації¹.

У широкому значенні демографічна стійкість охоплює **баланс чисельності населення**, оптимальні пропорції між основними віковими категоріями (діти, працездатне й непрацездатне населення), а також гармонійно сформовану соціально-економічну структуру. Ідеться не лише про підтримку стабільної чисельності, але й про спроможність суспільства забезпечити базові умови життя, доступ до освіти, охорони здоров'я, зайнятості та соціальної інтеграції для всіх демографічних груп (Vasylytsiv, & Tesliuk, 2020).

У вузькому трактуванні поняття зводиться до підтримки **сталого відтворення населення**, тобто рівня народжуваності, який дає змогу забезпечити заміщення поколінь без зниження чисельності (демографічне відтворення на рівні простого відтворення). Такий підхід близький до класичної мальтузіанської моделі. При цьому стійкість передбачає здатність системи протидіяти дестабілізуючим факторам, повертаючись до стану динамічної рівноваги (Шкуропадська та ін., 2024).

В умовах збройної агресії та масових людських втрат, що їх зазнає Україна, однією з ключових складових частин забезпечення національної стійкості є демографічна стійкість. Вона повинна формувати спроможність держави ефективно реагувати на численні виклики, спричинені війною, і забезпечувати збереження суспільної життєздатності в умовах глибокої демографічної трансформації. Зниження чисельності населення, зміни в його віковій, статевій, соціальній структурі та зростання депопуляційних процесів безпосередньо впливають на національну безпеку, економічну стабільність і довгострокові перспективи розвитку країни. Тож існує низка методологічних аспектів демографічних трансформацій в Україні, які залишилися недостатньо вивченими.

2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічна база дослідження викликів і загроз демографічній стійкості України, що виникли через війну, має міждисциплінарний характер і включає комплекс теоретичних підходів, емпіричних методів та інструментів системного аналізу, що дають змогу провести дослідження, спираючись на отримані дані від медіа, оскільки офіційна статистична інформація в Україні в умовах війни засекречена. Основу методології становлять такі компоненти, як вивчення цифрових джерел інформації, оприлюднених у вільному доступі в мережі «Інтернет», які розглядають демографічну стійкість як інтегральну складову частину соціально-економічної системи. Методологічним підґрунтям написання статті став принцип сталого розвитку, за допомогою якого здійснено оцінку довгострокових наслідків демографічних змін із позицій національної стійкості, соціальної згуртованості, рівності та економічної життєздатності. Ключовими **індикаторами демографічної стійкості**, на нашу думку, є:

1. Кількісні показники: рівень природного приросту (народжуваність – смертність), міграційний баланс, статеві-вікова структура, шлюбно-сімейні характеристики населення, середня тривалість життя, показники демографічного навантаження (співвідношення між працездатним і непрацездатним населенням).

2. Якісні показники: структура населення за рівнем освіти, економічною активністю, джерелами доходу, регіональні диспропорції, конфесійна й етнічна структура, рівень соціальної стратифікації та економічної нерівності (наприклад індекс Джіні).

Оскільки демографічна стійкість має **динамічний характер**, змінюється в часі залежно від історичних, соціальних і політичних обставин, то її рівень визначається адаптивними можливостями суспільства, спроможністю органів державної влади формувати ефективну соціально-демографічну політику, здатну не лише пом'якшити наслідки криз, а й використовувати виклики як потенційні можливості для структурного оновлення.

3. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Кількісні показники демографічної стійкості України

Сучасна демографічна ситуація в Україні характеризується глибокою кризою, що поєднує три ключові чинники: прискорене демографічне старіння, різке скорочення середньої тривалості життя

¹ Див.: Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 року № 922-р. Отримано 18.03.2025 з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-2024-%D1%80#Text>.

та значні людські втрати внаслідок війни. Проблематика старіння населення в Україні не зводиться лише до середньої тривалості життя чи загального рівня смертності, а значною мірою обумовлена високим рівнем передчасної смертності, особливо серед чоловіків. Станом на 2021 р. близько 42 % чоловіків, які досягли 20-річного віку, не доживають до 65 років, тобто помирають у працездатному віці. Серед жінок аналогічний показник становить 19 %. Ці статистичні дані не враховують впливу повномасштабної війни, яка, імовірно, погіршить ситуацію. Для порівняння, у Польщі рівень передчасної смертності серед чоловіків становить 27 % (Вонс, 2023). Тож особливістю демографічного старіння в Україні є його асиметричність – переважання «старіння знизу», спричиненого передчасною смертністю серед працездатного населення й тривалим зниженням народжуваності. Війна ще більше поглибила цей процес через загибель військових і цивільних, вимушену міграцію, утрату людського капіталу, а також соціально-економічні потрясіння, що призвели до зменшення тривалості життя, особливо серед чоловіків.

3.1.1. Демографічне старіння, середня тривалість життя та людські втрати внаслідок війни. Україна належить до групи держав із високим рівнем демографічного старіння. За питомою вагою осіб віком 60 років і старших у загальній чисельності населення країна посідає 11-те місце у світовій рейтинговій таблиці. Цей показник свідчить про суттєві трансформації вікової структури населення, що мають довготривалі соціально-економічні наслідки, зокрема для ринку праці, системи охорони здоров'я, пенсійного забезпечення та соціального захисту.

Особливістю демографічного старіння в Україні є його асиметричний характер. На відміну від більшості країн Західної Європи, де процес старіння населення відбувається переважно за рахунок зростання тривалості життя й поступового зниження рівня смертності в похилому віці, тобто так званого «старіння зверху», в Україні переважає інший тип старіння. Ідеться про «старіння знизу», коли зростання частки осіб старшого віку зумовлене не стільки покращенням демографічних умов життя літніх людей, скільки високою передчасною смертністю серед осіб працездатного віку та тривалим зниженням народжуваності. Отже, демографічне старіння в Україні формується на тлі скорочення чисельності молодших вікових когорт, що призводить до деформації вікової піраміди населення. Це вказує на наявність глибоких структурних демографічних дисбалансів, які потребують системного моніторингу й стратегічного реагування в рамках соціально-демографічної політики. Від початку повномасштабного вторгнення критично знизився коефіцієнт народжуваності в Україні, сьогодні він на катастрофічно низькому рівні – 0,9 дитини на одну жінку (за деякими даними – 0,7). Зазначимо, що станом на вересень 2024 р. Україна посіла перше місце у світі серед країн із найнижчою народжуваністю. Цей показник третій із кінця у світі, тоді як перед повномасштабним уторгненням у нас на одну жінку дітородного віку припадало 1,2 дитини (що теж є низьким показником), а для нормального відтворення потрібно щонайменше 2,1 (Опендатабот, 2024).

Окрім низького рівня народжуваності, до деформації вікової структури населення та зростання частки людей літнього віку (самотніх і подружніх пар найстаршого віку) призводить загибель або вимушена зовнішня міграція членів сім'ї працездатного віку через воєнні події. Протягом трьох років після початку повномасштабної війни середній вік населення України зріс із 41 до 45 років. За даними Профспілки працівників освіти і науки України (2025), на момент початку вторгнення близько чверті населення становили люди віком 60 років і старших, тоді як частка дітей до 15 років становила близько 15 %. Серед українців, які виїхали до країн ЄС, пенсіонери становлять лише 6 %, 62 % – працездатні особи, а 32 % – молодь до 18 років. Тож процес старіння української нації прискорився ще більше. Очікується, що до 2035 р. кожен п'ятий українець буде особою у віці понад 65 років (Шевченко, 2024). Отже, демографічна криза в Україні стає все більш відчутною, а її наслідки можуть впливати на економіку та соціальну сферу в майбутньому.

Тренд старіння триватиме ще й після війни й у довгостроковій перспективі відобразиться на наступних поколіннях, бо не будуть народжені ті, котрі мають народжувати через 19–20 років. І все це супроводжується старінням нації, оскільки пенсіонерів зараз на 20 % більше, аніж тих, кому 15+, і це серйозні втрати людського капіталу. Згідно з дослідженням Українського інституту майбутнього, сьогодні в Україні проживає близько 29 млн людей, із яких 17 млн, або 58,6 %, є професійно неактивними. Із них 8 млн – пенсіонери, і лише 4,8 млн – діти до 15 років. Невелика кількість молоді, яка перейде в працездатний вік, – це велика проблема України. Якщо нічого не змінювати, у

перспективі кількох років пенсіонерів в Україні буде вдвічі більше, ніж тих, хто працює (Ржеутська, 2023).

Найбільш суттєвими **наслідками** старіння населення є подальше скорочення відтворення трудового потенціалу населення, збільшення економічного навантаження на працездатне населення, необхідність економічного забезпечення та соціальної підтримки осіб похилого й старечого віку. **Середня тривалість життя** українців, за даними Міністерства соціальної політики, суттєво зменшилася. Причина – люди гинуть від російської збройної агресії, не витримують стресу життя в окупації та в зонах бойових дій, виїжджають у вимушену евакуацію. Зокрема, у 2020 р. середня тривалість життя чоловіків становила **66,4 років**, у 2023 – **57,3**. У 2020 р. жінки в середньому жили **76,2 років**, а у 2023 – **70,9**. Тобто середньостатистичний чоловік утратив понад дев'ять років життя, а середньостатистична жінка – понад п'ять (Петухова, 2024). Яка середня тривалість життя в Україні у 2025 р., наразі сказати неможливо, оскільки на сьогодні дані відсутні.

Середня тривалість життя є інтегральним показником, що відображає загальний стан здоров'я населення і якість життя в країні. Її розраховують на основі ключових демографічних параметрів, таких як кількість померлих, рівень народжуваності та загальна чисельність населення. Цей показник чутливо реагує на рівень захворюваності, частоту нещасних випадків й ефективність системи охорони здоров'я. Скорочення середньої тривалості життя в Україні зумовлене низкою негативних чинників, серед яких провідне місце посідає високий рівень передчасної смертності, обумовлений як бойовими діями, так і супутніми соціальними й економічними проблемами: зниженням рівня добробуту, аварійністю на дорогах, шкідливими умовами праці, зловживанням психоактивними речовинами, а також обмеженою доступністю якісної медичної допомоги, особливо в сільській місцевості. Додатковими загрозами є збільшення кількості осіб з інвалідністю, що потребують довготривалої реабілітації, масова еміграція через війну та внутрішнє переміщення населення, яке супроводжується соціальними й побутовими труднощами, уключаючи обмеження в доступі до житла, працевлаштування та базових соціальних послуг.

Велика кількість загиблих і поранених як серед військових, так і серед цивільних, зокрема й дітей. Україна могла втратити від 60 до 100 тисяч військових загиблими за майже три роки повномасштабного вторгнення росії, ще близько 400 тисяч солдатів могли отримати важкі поранення (The Economist, 2024). Від початку повномасштабного російського вторгнення 12 881 цивільна особа в Україні загинула, у тому числі 681 дитина, і близько 30 500 отримали поранення, – зазначила помічниця Генерального секретаря ООН із гуманітарних питань Джойс Мсуя на засіданні Ради Безпеки в середу – 26.03.2025. Зафіксовано понад 2300 атак на медичні заклади. На сьогодні понад 13 млн осіб потребують гуманітарної допомоги, із них понад 10 млн – переміщені особи, зокрема 3,7 млн – внутрішньо переміщені. За даними ювенальної прокуратури, найбільше дітей постраждало в таких областях: Донецькій – 636, Харківській – 471, Херсонській – 202, Дніпропетровській – 203, Київській – 136, Запорізькій – 170, Миколаївській – 118, Сумській – 115 (Фандоріна, 2025).

За офіційними й експертними оцінками, кількість загиблих цивільних і військових за час війни обчислюється сотнями тисяч. Точні цифри залишаються засекреченими, однак високий рівень смертності серед військових і мирного населення – вагомий фактор демографічного спаду. Крім безпосередніх бойових утрат, на рівень смертності впливають також погіршення медичного обслуговування, стрес, депресія, погіршення умов життя та проблеми з доступом до ліків і лікування. Скорочення чисельності молодших вікових груп, високе навантаження на працююче населення, зростання частки непрацездатних осіб і незбалансованість вікової структури спричиняють довготривалі загрози для економічного розвитку, функціонування систем охорони здоров'я, пенсійного забезпечення та соціального захисту. За відсутності цілеспрямованої демографічної політики, зокрема спрямованої на підтримку народжуваності, повернення емігрантів, подовження активного життя людей літнього віку й зниження передчасної смертності, Україна ризикує увійти в затяжну фазу демографічної деградації, яка впливатиме на всі аспекти суспільного життя в найближчі десятиліття.

3.1.2. Зміни в статеві-віковій та шлюбно-сімейній структурах населення. Розподіл населення України за статтю й віком уже давно не має вигляду піраміди – протягом кількох десятиліть графіки показують зовсім іншу форму, яка свідчить про поступове скорочення кількості молодих

вікових груп. За останніми оцінками, діти до 18 років становлять лише 15 % від загальної кількості населення, тоді як на людей віком 60+ припадає 27 %. Найчисленнішими залишаються люди у віці 30–50 років, тоді як кількість дітей і підлітків значно нижча. Це є наслідком багаторічного зниження народжуваності, яке триває й досі. Помітна ще одна важлива особливість – значна перевага жінок над чоловіками у вікових групах від 60 років і старших. Це загальна світова тенденція, яка пояснюється тим, що жінки в середньому живуть довше за чоловіків. Однак у молодших вікових категоріях співвідношення чоловіків і жінок залишається відносно рівномірним (Хорошев, 2024).

Станом на 2024 р. в Україні зберігалось відносно збалансоване співвідношення статей у структурі населення. За оцінками науковців Інституту демографії та проблем якості життя НАН України, на початок 2025 р. частка жінок у загальній чисельності населення незначно переважала чоловічу – у межах 3 %. За середнім сценарієм прогнозу, частка жінок становила 51 %, а чоловіків – 49 %. Подібні показники фіксуються і в песимістичному варіанті розвитку подій. Відхилення в бік зростання частки жінок пов'язуються з особливостями міграційних процесів (виїзд жінок із дітьми за кордон) та демографічними втратами серед чоловіків унаслідок бойових дій. (Хмельницька, 2025). Обмеження на виїзд із країни для чоловіків призовного віку трохи зменшило гендерний дисбаланс. За останніми даними Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, зараз на 100 жінок припадає 94 чоловіків (Хорошев, 2024). Сучасна демографічна ситуація потребує термінових рішень. Якщо нинішні тенденції не зміняться, Україна зіткнеться із ще більшим скороченням кількості молодого населення, збільшенням частки літніх людей і подальшим розбалансуванням між статями. Отже, державна політика має бути спрямована на підтримку народжуваності та створення умов для збереження трудових ресурсів у країні. Для подолання демографічної кризи експерти пропонують упровадження пронаталістичної політики, спрямованої на підтримку народжуваності, зокрема через соціальні програми й покращення умов життя. Також розглядається можливість залучення іммігрантів для компенсації втрат населення.

Повномасштабна війна в Україні суттєво загострила наявні проблеми інституту сім'ї та зумовила виникнення нових соціальних ризиків. Одним із ключових наслідків стала деформація статевовікової структури населення внаслідок значних утрат серед чоловіків репродуктивного віку. Це призвело до зменшення шлюбного потенціалу, негативних змін у структурі шлюбів і сімей. Серед основних негативних тенденцій – зростання кількості вдів, сиріт й однобатьківських сімей, у яких економічні та виховні обов'язки переважно покладено на жінок. Набуває поширення також модель виховання дітей не батьками, а іншими родичами (бабусями, дідусями), що також супроводжується ризиками емоційної й психологічної дезадаптації дітей в умовах втрати батьківської підтримки (Слюсар, 2023).

Крім того, спостерігаємо тенденцію до поширення одинокості серед сімей із дітьми, що пов'язано зі зниженням народжуваності через масову еміграцію, зміщення репродуктивних установок та високий рівень невизначеності. Ускладнення дитячо-батьківських стосунків і поширення феномену дистанційних родин, члени яких вимушено перебувають на великій відстані один від одного, є додатковими чинниками дестабілізації сімейної структури. Статистика свідчить про трансформацію шлюбної поведінки – упродовж першого півріччя 2023 р. кількість зареєстрованих шлюбів в Україні зменшилася на 17 % у порівнянні з аналогічним періодом 2022 р., тоді як кількість розлучень зросла на третину. Найвищий рівень розлучень зафіксовано в серпні 2023 р., а спад динаміки одружень триває з вересня 2022 р. За перше півріччя 2023 р. в Україні зареєстровано 86 028 шлюбів і 10 139 розлучень (у тому числі 640 – за рішенням суду) (Опендатабот, 2023).

Отже, демографічна структура України є кризовою та асиметричною, що засвідчує зміна форми віково-статевої піраміди, в умовах зменшення молодших груп простежуємо загрозу втрати трудового потенціалу в найближчому майбутньому, що потребує стратегічного управління трудовими ресурсами. Співвідношення жінок і чоловіків залишається відносно збалансованим у молодшій частині населення (до 60 років), однак у старших вікових групах переважають жінки. Це зумовлено як природною тривалістю життя, так і воєнними втратами, що особливо позначилися на чоловіках репродуктивного та працездатного віку. Повномасштабна війна значно поглибила демографічну кризу, а саме: відбулися великі втрати чоловічого населення внаслідок бойових дій; зросла чисельність удів, сиріт, однобатьківських та дистантних сімей; зменшився шлюбний потенціал, унаслідок

якого відбуваються деформації структури сім'ї та ускладнюється її відновлення. Водночас продовжує знижуватися рівень народжуваності, зокрема через еміграцію, відтермінування репродуктивних рішень й економічної невизначеності. Це підсилює тенденцію одностатевості серед молодих сімей, що в довгостроковій перспективі посилює процес депопуляції.

3.1.3. Проблема порушення міграційного балансу під час війни в Україні є однією з ключових загроз для демографічної та соціально-економічної стабільності держави. Вона проявляється в декількох взаємопов'язаних аспектах:

- масова еміграція жінок, дітей і працездатного населення за обмеження виїзду чоловіків призовного віку зумовила гендерний дисбаланс у діаспорі, підвищила психоемоційне навантаження на жінок й ускладнила перспективи сімейного відновлення;
- постала проблема повернення біженців: багато хто не планує повертатися через інтеграцію за кордоном і нові соціальні зв'язки, що загрожує втратою молодих родин;
- водночас внутрішнє переміщення призвело до дисбалансу в регіонах, перевантаження інфраструктури та деформації ринку праці.

Після початку повномасштабного вторгнення Україна зіткнулася з безпрецедентними масштабами й динамікою, як внутрішньої, так і зовнішньої міграції населення, у зв'язку з чим викликає занепокоєння зміна структури міграційних потоків, адже значну частку осіб, які залишили країну, становлять жінки, молодь і діти. Така вибіркова демографічна мобільність спричиняє суттєві ризики для збереження демографічної рівноваги та загрожує подальшому поглибленню дисбалансів у віковій і статевій структурі населення України. Порушення міграційного балансу в умовах війни стало каталізатором структурної демографічної кризи в Україні, оскільки ускладнило процес соціального відновлення та знизило потенціал економічного зростання. За даними УВКБ ООН, станом на 16 січня 2025 р. кількість українських біженців у Європі сягнула 6,303 млн осіб, а загалом у світі – 6,863 млн. Водночас в Україні зафіксовано 3,6 млн внутрішньо переміщених осіб, причому 160 тис. із них переміщені з прифронтових районів у травні–жовтні 2024 р. через загострення бойових дій (Гамалій, 2025).

За результатами соціологічного опитування, за кордон виїхали здебільшого люди працездатного віку (30–39 років – 42 %, 40–49 років – 29 %). 83 % мають вищу або незакінчену вищу освіту. 30 % українських біженців – це висококваліфіковані фахівці, 12 % – кваліфіковані працівники, 14 % – керівники підприємств або підрозділів, а також 14 % – підприємці. Більшість мігрантів – жінки та діти (90 %). Але зростає ймовірність того, що після припинення воєнного стану за кордон виїде ще більше людей, особливо це стосується чоловіків призовного віку, які зараз покинути країну не можуть. За даними ЦЕС, ідеться про понад 500 000 чоловіків (The Economist, 2025). Для українського ринку праці та її здатності захищати себе такий відтік може стати катастрофою. Тож скасування воєнного стану може відбутися не одразу. Тривала війна, руйнація економічної інфраструктури України й складний процес повоєнного соціально-економічного відновлення створюють високі ризики остаточного неповернення значної частини українських громадян, які тимчасово виїхали за кордон. За даними дослідження Центру економічної стратегії (CES), частка біженців, які планують повернутися в Україну, скоротилась із 74 % у попередні роки до 43 % у 2024 р. (The Economist, 2025).

Основними чинниками зниження намірів повернення є не лише тривалість збройного конфлікту, а й недовіра до перспектив його завершення без гарантій безпеки, зокрема в контексті членства України в НАТО або ЄС, а також збереження російської окупації частини території. Побоювання щодо можливої нової агресії з боку росії посилюють міграційні настрої. Крім того, зменшення чисельності молоді і ймовірне подальше скорочення частки осіб репродуктивного віку створює серйозні загрози для якісного відтворення демографічного потенціалу України в середньо- та довгостроковій перспективі. У поствоєнний період може з'явитися нова форма міграційного дисбалансу, коли частина жінок із дітьми залишиться за кордоном, а до них згодом приєднаються чоловіки для постійного проживання. Це явище становить потенційну загрозу для демографічної стабільності, і хоча наразі його реалізація остаточно не визначена, ймовірність такого розвитку є суттєвою.

Переміщення населення в межах України теж впливає на демографічну ситуацію через зміну планів сімей щодо народження дітей, погіршення умов життя внутрішньо переміщених осіб (ВПО),

недостатність закладів соціальної інфраструктури в приймаючих громадах тощо. За даними Міжнародної організації з міграції, переміщення населення всередині України охопило близько 8 млн (ІОМ, 2022). За даними УВКБ ООН, станом на 16 січня 2025 р. в Україні зафіксовано **3,6 млн внутрішньо переміщених осіб**, причому 160 тис. із них – переміщені з прифронтових районів у травні–жовтні 2024 р. через загострення бойових дій (European Council, 2025). Унаслідок масового внутрішнього переміщення людей із регіонів, які тимчасово окуповані або в яких тривають активні бойові дії, змінився демографічний склад деяких областей України, передусім східних та південних. Це значною мірою вплинуло на кількісну, вікову й гендерну структуру їхнього населення, оскільки велика частина жінок (усіх вікових груп), дітей і підлітків залишили місця постійного життя. Внутрішня міграція також зумовлює низку інших проблем, серед них – мовна та культурна адаптація, безробіття, відсутність належного забезпечення якісними освітніми й медичними послугами, базовими умовами життєдіяльності. Найбільшу кількість жінок зі статусом безробітних сконцентровано в регіонах із найвищою чисельністю внутрішньо переміщених осіб. Отже, саме там треба забезпечити дієву підтримку й належний соціальний захист жінок із дітьми (соціально вразливих груп населення). Демографічні зміни, спричинені війною в Україні, мають суттєвий негативний вплив на економічну ситуацію в країні. Масове переміщення населення, обумовлене безпековими загрозами, й активні бойові дії призвели до деіндустріалізації східних регіонів країни та істотного зниження продуктивного потенціалу аграрного сектору, особливо на півдні держави. Ці процеси супроводжуються просторовим переміщенням економічної активності до центральних і західних регіонів, що спричиняє дестабілізацію національного ринку праці. У науковій літературі наголошено на явищі прогресуючого депопуляційного занепаду певних територій, зокрема північних і східних районів Чернігівської, Харківської, Сумської, частини Запорізької областей та лівобережної частини Херсонської області. Зазначені регіони зазнають значного скорочення населення внаслідок тривалого безпекового ризику. Крім того, підлив Каховської ГЕС спричинив екологічну кризу, зокрема посуху, яка негативно впливає на структуру сільськогосподарського виробництва й, відповідно – життєздатність населених пунктів у цих зонах. Ситуація погіршується ще й тим, що на окупованих територіях відбувається незаконне вивезення українських громадян до рф. Згідно з даними Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, на вересень 2022 р. **переміщено 2,9 млн дорослих** (The Economist, 2025). Основні наміри незаконного вивезення українських громадян країною-агресоркою – насильницьким чином змінити демографічну структуру населення на окупованих територіях, збільшивши кількість лояльних до агресора українців, зокрема й через перевиховання дітей. Також окупанти розглядають українських дітей як потенційний мобілізаційний резерв.

Російсько-українська війна призвела до значних деформацій демографічного відтворення, що мають низку серйозних наслідків для соціально-економічного розвитку країни. По-перше, очікується істотне зниження рівня народжуваності, зумовлене широким залученням осіб репродуктивного віку (насамперед чоловіків) до участі у воєнних діях, а також масовою еміграцією жінок. Це спричиняє суттєву асиметрію в статеві-віковій структурі населення та порушення природних механізмів його відтворення. По-друге, фіксується деструкція сімейних структур, що проявляється в зростанні частки дистанційних шлюбів, збільшенні кількості розлучень, неповних сімей, а також сиріт і напівсиріт. Третій наслідок – погіршення фізичного та психічного здоров'я населення, зокрема через обмежений доступ до медичних послуг, відсутність належної профілактики, тривалу дію стресових факторів, погіршення умов проживання й посилення хронічних захворювань. Четвертою загрозою є скорочення чисельності працездатного населення, що призводить до дефіциту кваліфікованих кадрів у ключових галузях економіки, таких як аграрний сектор, сфера обслуговування, будівництво, транспорт і логістика. Нарешті, війна посилює навантаження на систему пенсійного забезпечення: зростання чисельності осіб пенсійного віку на тлі зменшення робочої сили може спричинити суттєвий дефіцит Пенсійного фонду без проведення відповідних реформ, зокрема щодо підвищення пенсійного віку або корекції податкової політики.

Отже, масові внутрішні й зовнішні міграційні процеси, спричинені повномасштабною війною в Україні, призвели до глибокого демографічного дисбалансу, що загрожує довгостроковій стабільності країни. Вибіркова мобільність населення – передусім виїзд жінок, дітей і молоді – посилює

ризика зниження репродуктивного потенціалу та послаблення трудових ресурсів. Значна частина мігрантів має високий рівень освіти й кваліфікації, що в разі їх неповнення матиме негативні наслідки для економіки. Внутрішня міграція також ускладнює соціальну інтеграцію, доступ до послуг і рівень зайнятості, особливо серед жінок із дітьми. Отже, для збереження демографічної стійкості Україна потребує системної політики повернення громадян, зміцнення соціальної інфраструктури та цільової підтримки вразливих груп населення.

3.2. Якісні показники демографічної стійкості України

3.2.1. Соціально-економічна активність, трансформація професійної структури населення та зміни соціальної стратифікації. Воєнні дії в Україні спричинили глибокі **трансформації в соціально-економічній структурі населення**, ключовими з яких стали скорочення економічної активності й зростання рівня безробіття. Це зумовлено значним зменшенням можливостей працевлаштування через окупацію територій, руйнування інфраструктури, міграційні процеси та втрати серед працездатного населення. Зокрема, бойові дії охопили регіони, де до війни було зайнято близько 10 млн осіб, а орієнтовна кількість утрачених робочих місць становить понад 5 млн. Значний відтік населення за кордон – близько 7 млн осіб – у поєднанні із внутрішньою міграцією призвів до дефіциту кадрів та формування структурного безробіття (Білоус, 2025).

Згідно з оцінками Національного банку України, чисельність робочої сили у віковій категорії 15–70 років до початку 2024 р. зменшилася більш ніж на 25 % у порівнянні з 2021 р. Основна причина цього – зовнішня міграція, зокрема виїзд жінок працездатного віку, серед яких 1,5 млн залишили територію України після початку повномасштабного вторгнення. Утрати жінок на ринку праці виявились економічно відчутнішими, ніж мобілізація чоловіків до Збройних сил. Додатково зауважу, що близько 40 % скорочення робочої сили пов'язано з демографічними змінами, окупацією, а також із переходом частини населення до категорії економічно неактивних, уключаючи ВПО, осіб, що доглядають за родичами, пенсіонерів і людей із застарілими професійними навичками (Національний банк України, 2024).

Попри певні ознаки стабілізації ринку праці, дефіцит кадрів залишається одним із ключових викликів економіки. Міністерство економіки України фіксує потребу в понад 4,5 млн працівників у різних галузях. На тлі цих тенденцій особливої актуальності набуває мобілізація економічно неактивного населення, чисельність якого нині оцінюється у 8 млн осіб (Чигир, 2025). Уряд повинен зосередити зусилля на активізації цієї категорії шляхом професійної перекваліфікації, створення умов для поєднання роботи та сімейного життя, а також інтеграції в ринок праці ветеранів й осіб з інвалідністю. У разі ігнорування цих викликів існує ризик подальшого поглиблення кадрової кризи, що загрожує довгостроковій відбудові та економічному зростанню країни.

Загострення демографічної кризи й трансформації на ринку праці внаслідок війни в Україні створюють серйозні загрози для соціально-економічної стабільності та відновлення держави. Масове скорочення чисельності робочої сили, структурне безробіття, значний відтік працездатного населення за кордон, а також економічна неактивність значної частини громадян формують критичний кадровий дефіцит, що охоплює всі сектори економіки. За цих умов ключовим стратегічним напрямом має стати формування державної політики, спрямованої на активізацію трудового потенціалу, зокрема економічно неактивного населення. Це передбачає реалізацію програм перекваліфікації, створення гнучких умов праці, підтримку родинної зайнятості та забезпечення соціальної інтеграції ветеранів і ВПО. Без комплексного підходу до подолання кадрової кризи ризик утрати здатності до створення національного ВВП і відбудови країни в післявоєнний період є цілком реальним.

Війна та загострення мілітарних загроз у майбутньому зумовили структурні зміни: зокрема, відбувається **трансформація професійної структури населення** – зростає затребуваність окремих професій, а саме: військових, технічних, у сфері будівництва тощо. Відбуваються зміни в науково-освітній сфері – підвищується значення технічної освіти для військових потреб та з метою відновлення інфраструктури, забезпечення гуманітарної освіти для формування стійких регіональних спільнот і протидії російській пропаганді.

Зміни в **соціальній стратифікації** виявляються передусім у збільшенні прошарку військових і ветеранів, а також збільшенні ВПО. Станом на 2024 р. кількість ветеранів становила 1,2 млн. Після

закінчення війни в Україні кількість ветеранів може сягнути 5–6 млн (ZMINA, 2024). Отже, це нова реальність, у якій житиме Україна і яка потребує виконання завдань їх інтеграції в суспільство.

Щодо зміни **регіональної структури населення**, то станом на серпень 2024 р. фактична чисельність ВПО в Україні становить 3,67 млн осіб. Повернулися до свого звичного місця проживання 4,39 млн осіб. Міжнародна організація з міграції оцінює частку ВПО від населення України в 11,4 %. Найбільше внутрішніх переселенців приймають Харківська (13 %), Дніпропетровська (12 %), Київська (8 %), Запорізька області (6 %) та м. Київ (10 %). У ці регіони перемістилася майже половина всіх ВПО. Більшість внутрішньо переміщених осіб походять із Донецької (24 %), Харківської (20 %), Запорізької, Херсонської (по 12 %), Луганської (7 %) областей. Дві третини ВПО (67 %) походять зі східного макрорегіону, 17 % – із південного (Вчасно, 2024).

Із багатьох проблем внутрішньо переміщених осіб (ВПО), серед яких – загострення проблеми їх інтеграції за новим місцем проживання, виокремлюють дві основні, які треба розв'язувати терміново – це житло та робочі місця. Основне завдання на сьогодні – сформулювати житлову політику та законні умови для забезпечення гідними оселями вимушених переселенців і віднайти шляхи й механізми виконання цих завдань. У соціально-економічному сенсі чисельно зросли нижчі соціальні страти – **рівень бідності**, за оцінками Світового банку, кількість українців, які живуть за межею бідності, зросла на 1,8 млн осіб із 2020 р. Це становить близько 29 % населення, адже вторгнення РФ продовжує руйнувати економіку країни. За результатами обстеження соціально-економічного стану домогосподарств (ОСЕСД), проведеного Інститутом демографії та проблем якості життя НАН України й Українським центром соціальних реформ у грудні 2023 р. – лютому 2024 р. на замовлення Міністерства соціальної політики України, у 2023 р., у порівнянні з 2021-м, загальна бідність в Україні суттєво зросла – в 1,7 раза (із 20,6 % до 35,5 %). Проте це зростання переважно спричинене обвалом 2022 р., а наступний рік лише продовжив цей «тренд» (Троян, 2025).

Бідність призводить до збільшення смертності, скорочення чисельності корінного населення, його маргіналізації, розпаду сімей, погіршення здоров'я населення, зокрема поширення психічних захворювань. Бідність сприяє дегуманізації людських відносин, зростанню злочинності, поширенню екстремізму й тероризму, спричиняє зниження рівня та якості життя. Якщо Україні не вдасться отримати достатню підтримку, їй доведеться або друкувати більше грошей у той час, коли інфляція вже була в межах низьких 20 відсотків, або ще більше скорочувати соціальні витрати, сказав Аруп Банерджі, регіональний директор Світового банку в Східній Європі (Shalal, 2022).

Воєнна агресія проти України спричинила глибокі соціально-економічні зміни, зокрема зниження економічної активності населення, втрату мільйонів робочих місць, демографічну кризу та посилення соціального розшарування. Унаслідок цього виник дефіцит кадрів у ключових галузях економіки, зросла чисельність ВПО, ветеранів і громадян за межею бідності, що загрожує соціальній стабільності та сталому розвитку, тому держава має реалізувати цілісну політику, спрямовану на інтеграцію вразливих груп, модернізацію освіти й зміцнення трудового потенціалу для забезпечення відновлення та стійкості країни.

3.2.2. Зміни в мовній та релігійній структурах населення України. Відзначимо окремі позитивні аспекти в розвитку деяких демографічних структур. Після 2014 р., а особливо з початком повномасштабної війни у 2022 р., відбулися помітні зміни в мовних уподобаннях населення. На зростання інтересу до української мови та її стратегічну роль у формуванні культурної ідентичності в цифрову епоху звернув увагу Бурдін (2023). Проведене вченим дослідження свідчить, що українці після початку повномасштабного вторгнення дедалі частіше обирають контент українською мовою не лише з інтересу, а як свідомий акт спротиву домінуванню російськомовного контенту, що є однією з форм культурного спротиву. У 2024 р. частка громадян, які вдома спілкуються лише або переважно українською, зросла до 70,5 % (у 2015 р. – 50 %, у 2006 р. – 46 %). Частка тих, хто говорить російською, знизилася до 11 % (у 2015 р. – 24 %, у 2006 р. – 38 %). Близько 18 % користуються обома мовами. Найвищий рівень уживання української – на заході країни (98 %), але позитивну динаміку спостерігаємо і в інших регіонах (Разумков центр, 2024). Водночас рівень уживання російської мови в Україні з 2006 по 2025 рр. знизився: у Західному регіоні – із 3,5 % до 0,2 %, у Центральному – з 21 % до 6 %, у Південному – із 44 % до 24 %, у Східному – із 47,5 % до 28 %. Це зумовлено як свідомою відмовою від мови агресора або є наслідком ефекту символічної

відмови, так і неможливістю проводити опитування на окупованих і прифронтових територіях Півдня та Сходу (Фонд Демократичні ініціативи, 2025).

Паралельно з цим відбулася також глибока трансформація релігійної ідентичності, пов'язана з відмежуванням від російської православної церкви (РПЦ). Після надання автокефалії Православній церкві України (ПЦУ) у 2019 р. та на тлі російської збройної агресії, значна частина вірян і громад перейшли до ПЦУ, довіра до якої значно зросла, тоді як УПЦ втратила легітимність у багатьох регіонах; процеси переходу парафій тривають. Згідно з дослідженням Сальнікової та Савельєва (2025), повномасштабна війна значно трансформувала релігійний склад населення України – частка вірян УПЦ МП скоротилася з 18 % у 2021 р. до 4 % у 2022 р., тоді як частка ПЦУ зросла з 42 до 54 %. Масовий перехід парафій до ПЦУ та посилення ролі держави у регулюванні релігійної сфери стали відповіддю на загрозу національній безпеці, при цьому загальна релігійна плюралістичність зберігається.

В умовах повномасштабної війни в Україні відбулися суттєві зміни в мовній і релігійній структурах населення, що є частиною ширшого процесу національної консолідації, культурної деколонізації та посилення національної ідентичності українського суспільства. Поширення української мови як мови повсякденного спілкування, зростання її використання в публічному просторі й зменшення ролі російської мови свідчать про глибинну мовну трансформацію, особливо в регіонах, де раніше домінувало двомовне або російськомовне середовище. Ці процеси свідчать про переорієнтацію українського суспільства на цінності державної незалежності, культурної самодостатності й духовної суверенності, що є важливим елементом спротиву гібридним формам агресії з боку росії та формування нової національної моделі соціального єднання.

Деформація якісної демографічної структури України, спричинена війною, має багатовимірні наслідки, які охоплюють соціально-економічну, професійну, соціальну, конфесійну, мовну й регіональну сфери. Передусім, спостерігається істотне скорочення чисельності робочої сили внаслідок демографічних утрат, окупації територій та зростання частки економічно неактивного населення, що пов'язано з обмеженим доступом до зайнятості, зокрема серед внутрішньо переміщених осіб. Водночас відбувається трансформація професійної структури, а саме підвищується попит на фахівців у галузях оборони, інженерії й будівництва. Значно зростає частка військовослужбовців і ветеранів, які потребують комплексної державної підтримки та ефективної системи реінтеграції в цивільне життя.

Крім того, актуалізується проблема соціальної адаптації великої кількості внутрішньо переміщених осіб, які стикаються з браком житла, труднощами працевлаштування, низькою фінансовою стабільністю й обмеженим доступом до соціальної інфраструктури. Ці чинники сприяють посиленню бідності, яка набула системного характеру внаслідок воєнного конфлікту. У цьому контексті демографічні зміни потрібно розглядати як ключовий мегатренд, що визначатиме соціально-економічну траєкторію розвитку держави, а отже, потребує своєчасного запровадження адаптивних стратегій, орієнтованих на забезпечення демографічної стійкості та дотримання прав людини. Пристосування до цих змін є ключем до демографічної стійкості, яка полягає в умінні прогнозувати зміни в структурі населення, розуміти їхні наслідки та ефективно реагувати, упроваджуючи політики, засновані на правах людини.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Нинішня демографічна ситуація в Україні характеризується критичними системними викликами: скорочення чисельності населення, падіння рівня народжуваності, зростання показників смертності, інтенсивна міграція населення та економічна нестабільність суттєво ускладнюють сталий розвиток держави. Це створює загрозу для економічної й національної безпеки, оскільки людський капітал є базовим ресурсом для відбудови країни. Для подолання цих проблем уряд затвердив «Стратегію демографічного розвитку України до 2040 року»¹, спрямовану на подолання ключових

¹ Див.: Про затвердження плану заходів з реалізації у 2024–2027 роках. Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01 листопада 2024 р. № 1091-р. Отримано 18.03.2025 з <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-planu-zakhodiv-z-realizatsii-u-20242027-rokakh-strategii-demohrafichnoho-rozvytku-ukrainy-na-period-do-2040-roku-i011124-1091>

демографічних викликів, що загострилися внаслідок збройної агресії. У повоєнний період головною метою демографічного розвитку України в кількісному вимірі має стати вповільнення темпів депопуляції й досягнення стабілізації чисельності населення. Це потребує цілеспрямованої державної політики, спрямованої на забезпечення простого відтворення населення. Одним із ключових завдань є створення умов для якнайшвидшого повернення українців із-за кордону, зокрема через забезпечення житлом і працевлаштуванням. Також важливим інструментом демографічної політики є регулювання імміграції з метою часткового компенсування природного скорочення населення. Особливої уваги потребує інтеграція внутрішньо переміщених осіб, що передбачає їх адаптацію, забезпечення доступом до якісних соціальних послуг і створення умов для зайнятості. Окремим напрямом має стати формування цілісної системи підтримки ветеранів, уключно з їхньою соціальною, економічною та психологічною реабілітацією й поверненням до повноцінного життя.

У якісному вимірі демографічного розвитку ключовими завданнями є стимулювання інклюзивного ринку праці, зокрема шляхом активізації участі жінок через поєднання материнства й професійної діяльності, залучення до економічної активності людей старшого віку та осіб з інвалідністю, у тому числі ветеранів бойових дій. Важливим напрямом залишається відновлення постраждалих громад, що передбачає створення умов для повернення населення, реконструкцію інфраструктури й формування нових соціально-економічних моделей на локальному та регіональному рівнях. Окрім того, важливо адаптувати економічну політику до нової демографічної структури й планувати розвиток виробництва, розселення й транспортної інфраструктури з урахуванням зміненого просторового розміщення населення.

Демографічна стійкість сучасного суспільства передбачає не лише адаптивність до змін, але й проактивний підхід, що охоплює стратегічне планування та підготовку до потенційних викликів. Важливою її ознакою є здатність до трансформації й гнучкості, що зумовлює необхідність переосмислення усталених гендерних ролей та ширшого бачення соціальної структури. Адаптивне суспільство здатне перетворювати демографічні загрози на можливості, зокрема шляхом залучення малозадіяних груп населення – жінок, молоді, осіб похилого віку, а також соціальних груп, які наразі недостатньо інтегровані в економічні та суспільні процеси. Незважаючи на актуальність проблеми старіння населення та депопуляції, ефективне реагування на ці виклики можливе за умови впровадження політик, що орієнтовані на пошук комплексних і підтримувальних рішень. Ключовою умовою успішної демографічної трансформації є формування середовища, у якому індивіди відчуватимуть стабільність, соціальну підтримку та мотивацію до реалізації особистих і професійних планів. У цьому контексті пріоритет надано не обмеженням, а стимулюванню; не примусу, а розширенню можливостей і забезпеченню доступу до ресурсів.

Отже, війна стала катастрофою для демографії України. Вона не лише скоротила чисельність населення, але й створила фундаментальні виклики для його відновлення. Економічна відбудова, реформа соціальної політики та реінтеграція населення мають стати ключовими пріоритетами уряду після війни й перспективним напрямом для подальших наукових розвідок. Україна стикається з безпрецедентними демографічними викликами, які потребують комплексного наукового підходу для ґрунтовного вивчення та розробки програм для рішучих дій. Інвестиції в людський капітал, підтримка сімей та стимулювання повернення мігрантів мають стати частиною загальної стратегії відновлення країни після війни.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Білоус, О. (2025, 20 лютого). Офіційне безробіття в Україні впало до історичного мінімуму. *БК-Україна*. Отримано 25.02.2025 з <https://www.rbc.ua/rus/news/ofitsiynе-bezrobittya-ukrayini-vpalo-istorichnogo-1737368999.html>
- Бурдін, Я. (2023). Українізація YouTube-контенту як прояв культурного спротиву українців під час російсько-української війни. *Соціологічні студії*, 2(23), 62–72. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2023-02-31-31>
- Вонс, Р. (2023, 26 вересня). Як зміниться населення після війни: чотири невтішні прогнози від Інституту демографії. *ГЛАВКОМ*. Отримано 26.03.2025 з <https://surl.li/haxsyg>
- Вчасно (2024, 13 жовтня). В Україні налічується понад 3 млн ВПО, більшість – з Донеччини. Отримано 13.03.2025 з <https://vchasnoua.com/news/v-ukrayini-nalichujetsia-ponad-3-mln-vpo-bilsist-z-doneccini>

- Гамалій, І. (2025, 27 лютого). У ЄС зросла кількість українців під тимчасовим захистом, найбільше в Німеччині. *Факти*. Отримано 14.03.2025 з <https://fakty.com.ua/ua/svit/20250127-u-yes-zrosla-kilkist-ukrayin-cziv-pid-tymchasovym-zahystom-najbilshe-v-nimechchyni-yevrostat/>
- Козловський, С. В., Мазур, Г. Ф., Непиталюк, А. В. (2019). Демографічна стійкість суспільства як основа економічного розвитку. *Економіка та держава*, 10, 14–19. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.10.14
- Курило, І. О., Аксьонова, Ю. С., Крімер, Б. О. (2016). Народжуваність та материнство в Україні: регіональний аспект. *Демографія та соціальна економіка*, 1, 65–79. DOI: 10.15407/dse2016.01.065.
- Лібанова, Е. М. (2014). Демографічні зрушення у контексті соціального розвитку. *Демографія та соціальна економіка*, 1, 9–23.
- Національний банк України (2024). *Інфляційний звіт*. Отримано 3.04.2025 з https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q2.pdf
- Опендатов (2023). *На другий рік повномасштабної війни шлюбів в Україні поменшало*. Отримано 11.04.2025 з <https://opendatabot.ua/analytics/marriages-divorces-half-2023>
- Опендатов (2024). *Смертність в Україні утримі перевищує народжуваність у 2024 році*. Отримано 6.03.2025 з <https://opendatabot.ua/analytics/birth-death-2024-6>
- Петухова, О. (2024, 7 вересня). Середня тривалість життя в Україні у 2024 році: ми стали жити менше, на скільки. *Вікна*. Отримано 7.04.2025 з <https://vikna.tv/styl-zhyttya/serednya-tryvalist-zhyttya-v-ukrayini-dani-2024/>
- Профспілка працівників освіти і науки України (2025). *Демографічний портрет України: актуальні тенденції та зміни*. Отримано 3.02.2025 з <https://pon.org.ua/novyny/11720-demografichniy-portret-ukrainy-aktualni-tendencii-ta-zminy.html>
- Разумков центр (2024). *Ідентичність громадян України: тенденції змін (червень 2024 р.)*. Отримано 15.04.2025 з <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendentsii-zmin-cherven-2024r>
- Ржеутська, Л. (2023, 21 лютого). Війна загострила демографічні проблеми України. *Фокус*. Отримано 21.02.2025 з <https://www.dw.com/uk/padinna-narodzuvanosti-starinna-naseleenna-obezludnenna-vijna-zagostrila-demografichni-problemi-ukraini/a-67793277>
- Романюк, А. І., Гладун, О. М. (2015). Демографічні тенденції в Україні: минуле, сьогодення і майбутнє. *Демографія та соціальна економіка*, 3(25), 21–42. DOI: 10.15407/dse2015.03.002
- Слюсар, Л. (2023). Українська сім'я в умовах війни. *Демографія та соціальна економіка*, 2, 3–20. <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>
- Троян, І. (2025, 9 січня). Чи справді українці масово біднішають? Рубрика. Отримано 19.02.2025 з <https://rubryka.com/article/chy-spravdi-ukrayintsi-masovo-bidnishayut/>
- Фандоріна, О. (2025, 28 березня). Через війну в Україні загинули 606 дітей і постраждали понад 2447. *Українські новини*. Отримано 30.03.2025 з <https://ukranews.com/ua/news/1072806-cherез-vijnu-v-ukrayini-zagynuly-606-ditej-i-postrazhdaly-ponad-2447-ofis-prezydenta>
- Фонд Демократичні ініціативи (2025). *Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування*. Отримано 21.03.2025 з <https://dif.org.ua/article/ukraina-edina-natsionalna-nalezhnist-identychnist-mova-ta-derzhavni-atributi-vseukrainske-opituvannya>
- Хмельницька, В. (2025, 11 лютого). Населення України стрімко скорочується: які причини та що пропонують демографи. *ТСН Україна*. Отримано 11.04.2025 з <https://tsn.ua/ukrayina/viyna-emigraciya-ta-deportaciya-yaka-demografichna-situaciya-sklalasya-v-ukrayini-na-pochatku-2025-2764998.html>
- Хорошев, М. І. (2024). Зміни демографічної ситуації в Україні під час війни та їх вплив на соціальну політику. *Економіка праці та соціальна політика*, 8, 259–269. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-8-259-269>
- Чигир, Д. (2025, 23 лютого). Мінекономіки заявило про критичний дефіцит кадрів в усіх галузях. *UEFF*. Отримано 25.02.2025 з <https://ueff.org/news/minekonomiky-zaiavilo-pro-krytychnyy-defitsyt-kadriv-v-usikh-haluziakh-1607/>
- Шевченко, Ю. (2024, 10 квітня). До 2035 року кожен п'ятий українець буде пенсіонером: в Мінсоцполітиці зробили невтішний прогноз. *Фокус*. Отримано 10.02.2025 з <https://focus.ua/uk/ukraine/639473-do-2035-roku-kozhen>
- Шкуропадська, Д. та ін. (2024). Вплив демографічної стійкості на економічний розвиток країн (на прикладі країн Вишеградської групи). *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*, 1 (54), 2024, 552–563. <https://doi.org/10.55643/fcaptr.1.54.2024.4279>
- European Council (2025). *Temporary protection for 4.2 million people in November*. Retrieved April 01, 2025 from <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250115-1>
- Hamiduddin, I. (2015). Social sustainability, residential design and demographic balance: neighborhood planning strategies in Freiburg, Germany. *Town Planning Review*, 86(1), 29–52. <http://dx.doi.org/10.3828/tpr.2015.3>

- IOM (2022). *Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 8 (17–23 August 2022)*. Retrieved April 8, 2025 from <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-8-17-23-august-2022?close=true>
- Maestas, N., Mullen, K. J., & Powell, D. (2016). *The Effect of Population Aging on Economic Growth, the Labor Force, and Productivity*. National Bureau of Economic Research Working Paper No 22452. Retrieved April 01, 2025 from https://www.nber.org/system/files/working_papers/w22452/w22452.pdf
- Salnikova, S. & Savelyev, Y. (2025). The role of political institutions in the religious sphere before and during the Russo-Ukrainian war: national security vs. freedom of religion. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 38(1), 11–27. <https://doi.org/10.1080/13511610.2024.2395265>
- Shalal, A. (2022, Oct. 15). World Bank says Ukraine has tenfold increase in poverty due to war. *Reuters*. Retrieved April 12, 2025 from <https://www.reuters.com/world/europe/world-bank-says-ukraine-has-tenfold-increase-poverty-due-war-2022-10-15/>
- The Economist (2024, Nov. 26). *How many Ukrainian soldiers have died?* Retrieved April 18, 2025 from <https://surl.li/xhkdry>
- The Economist (2025, Mar. 27). *Ukrainian refugees may be in Europe for good*. Retrieved March 29, 2025 from <https://www.economist.com/europe/2025/03/27/ukrainian-refugees-may-be-in-europe-for-good>
- Vasylytsiv, T., & Tesliuk, R. (2020). Demographic dimension of sustainable development of Ukraine, *Ekonomika ta derzhava*, 4, 33–38. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.4.33
- ZMINA (2024, 23 грудня). *Уряд прогнозує збільшення кількості ветеранів до 5–6 мільйонів після кінця війни*. Отримано 26.02.2025 з <https://zmina.info/news/uryad-prognozuye-zbilshennya-kilkosti-veteraniv-do-5-6-miljoniv-pislya-kincya-vijny/>

REFERENCES

- Bilous, O. (2025, Feb. 20). Official unemployment in Ukraine fell to a historic low. *RBC-Ukraine*. Retrieved February 25, 2025 from <https://www.rbc.ua/rus/news/ofitsiynе-bezrobittya-ukrayini-vpalo-istorichnogo-1737368999.html>
- Burdin, Y. (2023). Ukrainization of YouTube Content as a Manifestation Of Cultural Resistance of Ukrainians in a Course of the Russo-Ukrainian War. *Sociological Studios*, 2(23), 62–72. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2023-02-31-31>
- Chygyr, D. (2025, Feb. 23). The Ministry of Economy announced a critical shortage of personnel in all sectors. *UEFF*. Retrieved February 25, 2025 from <https://ueff.org/news/minekonomiky-zaiavylo-pro-krytychnyy-defitsyt-kadryv-usikh-haluziakh-1607/>
- Democratic Initiatives Foundation (2025). *Ukraine is united: Nationality, Identity, Language and State Attributes – All-Ukrainian Survey*. Retrieved March 21, 2025 from <https://dif.org.ua/article/ukraina-edina-natsionalna-nalezhnist-identichnist-mova-ta-derzhavni-atributi-vseukrainske-opituvannya>
- European Council (2025). *Temporary protection for 4.2 million people in November*. Retrieved April 01, 2025 from <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20250115-1>
- Fandorina, O. (2025, March 28). 606 children died and more than 2,447 were injured due to the war in Ukraine. *Ukrainian news*. Retrieved March 30, 2025 from <https://ukranews.com/ua/news/1072806-cherez-vijnu-v-ukrayini-zagynuly-606-ditej-i-postrazhdaly-ponad-2447-ofis-prezydenta>
- Gamalii, I. (2025, Feb. 27). The number of Ukrainians under temporary protection has increased in the EU, most of them in Germany. *Facts*. Retrieved March 14, 2025 from <https://fakty.com.ua/ua/svit/20250127-u-yes-zrosla-kilkist-ukrayincziv-pid-tymchasovym-zahystom-najbilshe-v-nimechchini-yevrostat/>
- Hamiduddin, I. (2015). Social sustainability, residential design and demographic balance: neighborhood planning strategies in Freiburg, Germany. *Town Planning Review*, 86(1), 29–52. <http://dx.doi.org/10.3828/tp.2015.3>
- IOM (2022). *Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey Round 8 (17 – 23 August 2022)*. Retrieved April 8, 2025 from <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-8-17-23-august-2022?close=true>
- Khmelnyska, V. (2025, Feb. 11). The Population of Ukraine is Rapidly Declining: What Are the Reasons and What Demographers Suggest. *TSN Ukraine*. Retrieved April 11, 2025 from <https://tsn.ua/ukrayina/viyna-emigraciya-ta-deportaciya-yaka-demografichna-situaciya-sklalasya-v-ukrayini-na-pochatku-2025-2764998.html>
- Khoroshev, M. I. (2024). Changes in the Demographic Situation in Ukraine During the War and Their Impact on Social Policy. *Labor Economics and Social Policy*, 8, 259–269. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-8-259-269>
- Kozlovsky, S. V., Mazur, G. F., & Nepytylyuk, A. V. (2019) Demographic sustainability of society as the basis of economic development. *Economy and State*, 10, 14–19. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.10.14
- Kurylo, I. O., Aksyonova, Yu. S., & Krimer, B. O. (2016). Fertility and motherhood in Ukraine: regional aspect. *Demography and social economy*, 1, 65–79. DOI: 10.15407/dse2016.01.065.

- Libanova, E. M. (2014). Demographic shifts in the context of social development. *Demography and social economy*, 1, 9–23.
- Maestas, N., Mullen, K. J., & Powell, D. (2016). *The Effect of Population Aging on Economic Growth, the Labor Force, and Productivity*. National Bureau of Economic Research Working Paper No 22452. Retrieved April 01, 2025 from https://www.nber.org/system/files/working_papers/w22452/w22452.pdf
- National Bank of Ukraine (2024). *Inflation report*. Retrieved April 3, 2025 from https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q2.pdf
- Opendatabot (2023). *In the second year of the full-scale war, marriages in Ukraine decreased*. Retrieved April 11, 2025 from <https://opendatabot.ua/analytics/marriages-divorces-half-2023>
- Opendatabot (2024). *Mortality in Ukraine is three times higher than birth rate in 2024*. Retrieved March 6, 2025 from <https://opendatabot.ua/analytics/birth-death-2024-6>
- Petukhova, O. (2024, Sept. 7). Average life expectancy in Ukraine in 2024: we began to live less, by how much. *Vikna*. Retrieved April 7, 2025 from <https://vikna.tv/styl-zhyttya/serednya-tryvalist-zhyttya-v-ukrayini-dani-2024/>
- Razumkov Center (2024). *Identity of Ukrainian Citizens: Trends of Change (June 2024)*. Retrieved April 15, 2025 from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/identychnist-gromadian-ukrainy-tendent-sii-zmin-cherven-2024r>
- Romanyuk, A. I., & Gladun, O. M. (2015). Demographic Trends in Ukraine: Past, Present and Future. *Demography and Social Economy*, 3(25), 21–42. DOI: 10.15407/dse2015.03.002
- Rzheutska, L. (2023, Feb. 21). The War Exacerbated Ukraine's Demographic Problems. *Focus*. Retrieved February 21, 2025 from <https://www.dw.com/uk/padinna-narodzuvanost-starinna-naseleenna-obezludnenna-vijna-zagostrila-demograficni-problemi-ukraini/a-67793277>
- Salnikova, S. & Savelyev, Y. (2025). The role of political institutions in the religious sphere before and during the Russo-Ukrainian war: national security vs. freedom of religion. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 38(1), 11–27. <https://doi.org/10.1080/13511610.2024.2395265>
- Shalal, A. (2022, Oct. 15). World Bank says Ukraine has tenfold increase in poverty due to war. *Reuters*. Retrieved April 12, 2025 from <https://www.reuters.com/world/europe/world-bank-says-ukraine-has-tenfold-increase-poverty-due-war-2022-10-15/>
- Shevchenko, Y. (2024, April 10). By 2035, every fifth Ukrainian will be a pensioner: the Ministry of Social Policy made a disappointing forecast. *Focus*. Retrieved February 10, 2025 from <https://focus.ua/uk/ukraine/639473-do-2035-roku-kozhen>
- Shkuropadaska, D. et al. (2024). The impact of demographic stability on the economic development of countries (using the example of the Visegrad Group countries). *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, 1(54), 2024, 552–563. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.1.54.2024.4279>
- Slyusar, L. (2023). Ukrainian Family in Wartime. *Demography and Social Economy*, 2, 3–20. <https://doi.org/10.15407/dse2023.02.003>
- The Economist (2024, Nov. 26). *How many Ukrainian soldiers have died?* Retrieved April 18, 2025 from <https://surl.li/xhkdyr>
- The Economist (2025, Mar. 27). *Ukrainian refugees may be in Europe for good*. Retrieved March 29, 2025 from <https://www.economist.com/europe/2025/03/27/ukrainian-refugees-may-be-in-europe-for-good>
- Trade Union of Education and Science Workers of Ukraine (2025). *Demographic Portrait of Ukraine: Current Trends and Changes*. Retrieved February 03, 2025 from <https://pon.org.ua/novyny/11720-demografichniy-portret-ukrainy-aktualni-tendencii-ta-zminy.html>
- Troyan, I. (2025, Jan. 9). Are Ukrainians getting increasingly poorer amid war? *Rubryka*. Retrieved February 19, 2025 from <https://rubryka.com/article/chy-spravdi-ukrayintsi-masovo-bidnishayut/>
- Vasylytsiv, T., & Tesliuk, R. (2020). Demographic dimension of sustainable development of Ukraine, *Ekonomika ta derzhava*, 4, 33–38. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.4.33
- Vchasno (2024, Oct. 13). *There are over 3 million IDPs in Ukraine, most of them from the Donetsk region*. Retrieved March 13, 2025 from <https://vchasnoua.com/news/v-ukrayini-nalicujetsia-ponad-3-mln-vpo-bilsist-z-doneccini>
- Vons, R. (2023, Sept. 26). How the population will change after the war: four disappointing forecasts from the Institute of Demography. *GLAVKOM*. Retrieved March 26, 2025 from <https://surl.li/xaxsyg>
- ZMINA (2024, Dec. 23). *Government predicts increase in number of veterans to 5–6 million after end of war*. Retrieved February 26, 2025 from <https://zmina.info/news/uryad-prognozuye-zbilshennya-kilkosti-veteraniv-do-5-6-miljoniv-pislya-kinczya-vijny/>